

периода правления Екатерины II, направленные на постепенное ограничение политических и экономических прав Войска Запорожского (Гетманщины). Проанализированы предпосылки и причины появления работы С. Дивовича под влиянием предыдущих исторических исследований и реформаторского курса последнего левобережного гетмана К. Разумовского, заинтересованного в создании на украинских землях современной украинской государственности. Исследовано влияние произведения С. Дивовича на становление основных программных украинских автономистов – участников новгород–северского кружка и «Тайного малороссийского общества». Рассмотрен процесс развертывания украинского автономистского движения в конце XVIII в. и его влияние на национальное возрождение первой половины XIX в. Установлена роль и значение представителей украинского дворянства в отстаивании идеи государственности украинского народа и его неотъемлемого права на самоопределение.

Ключевые слова: Гетманщина, Степан Дивович, «Разговор Великороссии с Малороссией», автономисты, Василий Капнист.

* * *

УДК 378.147

Баклашова Т. М.,
старший викладач, Донбаський
державний педагогічний університет
(Україна, Слов'янськ), cult.ddpu@gmail.com

Визначення змісту викладання історії Української революції 1917–1921 рр. у вищій школі як фактор формування історичної пам'яті

Розглядається зміст викладання історії Української революції 1917–1921 рр. у вищій школі з точки зору політики формування історичної пам'яті. На основі застосування методологічних принципів антропологізації, суб'єктивізації та цивілізаційного підходу робиться спроба запропонувати нове змістовне наповнення вивчення конкретної теми. Акцентовується увага на необхідності розгляду подій української революції в контексті російської революції, загальноєвропейських та загальносвітових подій. Підкреслюється вимога дотримання принципу рівноправності під час аналізу історичних моментів, які стосувались не лише українського, а й інших народів, зокрема російського та єврейського. Обґрунтовується потреба дослідження історії повсякденності, історії малих груп та гендерної історії як принципів об'єктивного висвітлення подій. Визначено місце історії Української революції в структурі сучасної історичної пам'яті суспільства та держави. Зроблено висновок, що застосування сучасних європейських методологічних принципів може забезпечити формування соціально необхідних компетентностей особистості.

Ключові слова: українська революція, вища школа, антропологічний підхід, історія повсякденності, українська нація.

Сучасні вимоги, які ставить суспільство перед вищою школою, визначають необхідність оновлення змісту викладання практично всіх предметів гуманітарного циклу, і перш за все історії. Завданням цієї наукової дисципліни головним чином є формування у молодій людині розуміння себе як активного суб'єкта творення історії. Власне, мову варто вести не про викладання, а про формування компетентності у ставленні до щоденних подій як до формування історичного нарративу. Іншою необхідною сучасному суспільству компетентністю є вміння виокремлювати ті події, які визначали життя цілих поколінь і сучасників, і нащадків, та усвідомлювати важливість і значення цих подій. Однією з таких подій, безумовно, є українська революція 1917–1921 рр., яка крім того ще й актуалізується сьогодні безумовними аналогіями із сучасними процесами. Актуальність даної теми визначається ще й тим, що будь-які революційні зміни відкривають незліченні можливості для новацій, знищуючи усталені соціальні схеми та створюючи безліч ситуацій вибору. Така ситуація присутня зараз не лише в Україні, але й в світі в цілому, і здатність зважувати різні можливості та усвідомлювати наслідки власної політичної активності або пасивності є однією з найбільш важливих компетентностей особистості.

Метою даної розвідки є з'ясувати, які методологічні підходи до викладання та складові змістовного наповнення теми «Українська революція 1917–1921 рр.» є найбільш відповідними сучасній політико–гуманітарній ситуації та сприятимуть формуванню національної та громадянської самоідентифікації молоді. Історіографія Української революції 1917–1921 рр. є однією із найбільш ґрунтовних на сьогодні і має низку спеціальних узагальнюючих праць [2; 7; 10] та досліджень, у яких аналізуються окремі аспекти революційних подій. Так само не бракує праць, у яких висвітлювались би проблеми нових методологічних підходів до вивчення історії у вищій школі [1; 12], активно вивчається проблематика сучасного нарративу вітчизняної історії [3; 4], проте специфіка застосування цих нових підходів до вивчення даної конкретної тематики наразі досліджена недостатньо.

Історія України являє собою не лише комплекс соціогуманітарного знання та царину наукової праці, але й виступає одним з дієвих засобів організації державного життя і суспільної практики. Водночас історія держави, народу покликана бути актуальним інструментом самопізнання особистості та суспільства. Ця специфіка історичного знання призводить до актуалізації двох взаємопов'язаних задач, що можуть розглядатись лише комплексно. Це перш за все створення узагальнюючої версії національної історії, яка була б інтелектуально сумісною із світовими науковими тенденціями [1; 3; 4]. Необхідною є відмова від парадигми історіописання XIX – початку XX ст., центральним суб'єктом якої виступав етнос, якому приписувалась категорія безперервності, або українська нація в її невпинній боротьбі за власну державність [4]. Ця парадигма потребує заміни, оскільки антропологізація є однією з ключових вимог сучасного суспільства, де цивілізаційна система цінностей вихідним пунктом має особистість. Відповідно вивчення історії як історії народу, нації, держави, що є багато в чому абстрактними поняттями, повинне поступитись дослідженню історії суспільства як історії добровільного об'єднання унікальних особистостей. Відповідно й сам процес вивчення історії у вищій школі слід трактувати не як викладання, тобто отримання певної суми знань, а як дослідження, тобто опанування навичкою самостійної суб'єктивно спрямованої наукової діяльності.

Крім того, процес особистісно орієнтованого вивчення історії в сучасному світі вимагає поєднання в предметі дослідження національного з глобальним, «вписування» вітчизняної історії в загальнолюдський контекст за умови усвідомлення беззмістовності будь-якої окремої національної, регіональної чи етнічної історії, взятих окремо та водночас рівноправності їх усіх між собою в єдиному синергетичному контексті. Відповідно необхідною світоглядною установою під час спільної дослідницької роботи викладача й студента над курсом історії є безумовна повага до іншості в усіх її проявах (соціальному, релігійному, етнічному, гендерному тощо). В сенсі змістовного наповнення курсу це означає визнання потреби самозбереження національних культур, толерантності у міжкультурному діалозі, акцентуації на аспектах культурного взаємозбагачення.

Вивчення історії в усіх формах є складовою частиною процесу формування історичної пам'яті і включає в себе водночас його науковий, міфологізований та постійно відтворюваний рівень [6]. Відповідно зміст вивчення

історії має містити всі три рівні: наукове дослідження фактів, їх співставлення, створення естетизованих картин минулого в суспільній свідомості та формування на основі цього контексту відтворення подій в освіті та художній культурі. При цьому слід враховувати, що історична пам'ять про події Української революції 1917–1921 рр. була спотворена в часи тоталітарної держави а згодом відновлювалася зусиллями вітчизняних істориків, суспільних діячів та представників освіти і культури. Тому рівень безпосередньої пам'яті, яка передається від учасників подій нащадкам, було перервано та згодом замінено науковим.

В якості методологічних підходів, які дають можливість якщо не вирішити, то хоча б підійти до вирішення цих завдань, сучасна світова історична наука пропонує досить багато варіантів, серед яких все більшої популярності набувають «історія повсякденності» та «історія малих груп», а також гендерна історія як «олюднена» історична наука, що висвітлює приватні мотиви та наслідки вчинків, в якій діють «маленькі люди», а не лише великі герої. Історія власного народу, країни як історія невеликих соціальних груп, регіонів, що мають власну специфіку, окремих родин, населених пунктів тощо формує у людини відчуття власної залученості до світових глобальних процесів, а отже, сприяє формуванню як національної, так і особистої гідності [12]. Вплести повсякдення у вивчення історії – одне з першочергових завдань, тільки в такий спосіб можна показати, що найвищою цінністю є людина, з її болями і переживаннями, з її здобутками і втратами, і жодна надія не вартує навіть одного людського життя.

Другим одним перспективним методологічним підходом до змістовного наповнення курсу історії у вищій школі є відмова від концепту національної історії як центру викладання, натомість залучення студентської молоді до свідомої інтелектуальної роботи із узгодження національних історій між собою. При цьому акцент переноситься з моментів взаємної боротьби та протистояння на теми співробітництва і культурного взаємозбагачення [1]. Вирішенню цього завдання сприяє сполучення вписування історії своєї держави й свого народу в макроісторичні процеси із висвітленням історії окремих регіонів, національних та соціальних груп, тобто своєрідною мікроісторією. Сполучення вказаних методологічних підходів обговорюється зараз вітчизняними та зарубіжними істориками як один з варіантів побудови в повному розумінні «спільної історії», у якій не буде місця для ненависті та конфронтації, натомість з'явиться можливість для самореалізації індивіда як громадянина й представника певної національної культури, а також як самоцінної особистості. Не варто говорити, що для студентської молоді лише подібне бачення свого майбутнього може бути визнане за перспективне.

Застосування окреслених підходів історія Української революції 1917–1921 рр. виступає однією з ключових тем, що вимагають вказаної зміни парадигми. Цей період в історії України як нації був першим, що змінив кардинально долю всієї нації без винятку, та не єдиним, коли українці виявились втягнутими у взаємне протистояння. Активна частина українського суспільства постала перед вимогою необхідності протистояння деструктивним змінам в якості свідомого суб'єкта історії. Відповідно зміст роботи над історією даного періоду повинний бути підкорений вимозі антропологізації та вивчатись як особистісно значущий.

Формуючи зміст вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. з точки зору формування історичної пам'яті, перш за все необхідним є з'ясування місця України в загальноєвропейських процесах. Ця проблематика традиційно висвітлюється з точки зору загальноросійської революції та більшовицького перевороту 1917 р. Проте не менш важливим є розуміння перспектив для України як суверенної європейської нації у світі, що утворився після Першої світової війни з урахуванням всієї складності повоєнних процесів, а також перспектив для різноманітних людських спільнот, приречених на докорінні зміни їхнього життя. При цьому варто акцентувати увагу на ціннісних прагненнях та світоглядних уявленнях людей, оскільки саме буттєві потреби є найвагомими рушійними мотивами. Так, зокрема, для представників дворянства головною загрозою було знищення соціальних привілеїв, натомість для інтелектуальної спільноти передусім проблемою було обмеження свободи слова. Подібних прикладів достатньо, і суспільство, формуючи власну історичну пам'ять про події, має усвідомлювати, що йдеться не про абстрактні маси населення або територію, а про живих людей з власними мріями та стражданнями.

Закінчення Першої світової війни та розпад європейських імперій призвели до виникнення кількох суверенних європейських держав, у тому числі й Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки. Обидві революції були складовою частиною процесу становлення української нації, так само обидві несли на собі ознаки звільнення від колоніальної залежності. Колоніальний статус українських земель у складі як Австро-Угорської, так і Російської імперій сьогодні є частиною змісту курсу історії України та національної історичної пам'яті. Проте суть колоніального статусу та специфіка його впливу на соціальний, політичний та культурний розвиток колоніальних народів наразі практично не включені до структури історичної пам'яті. Дослідження колоніалізму як явища, започатковані в середині ХХ ст., на сьогодні мають досить багату літературу, проте розуміння постколоніальних аспектів в українській культурі лише формується [8]. А ці аспекти є дуже суттєвими і потенційно небезпечними для державотворчих процесів, оскільки основною рисою постколоніальної масової свідомості є глибинна закоріненість в чужо по суті культуру держави-колонізатора і, як її зворотний бік, пошану до насильства [11, с. 36–37]. Для України часів революції 1917–1921 рр. це ускладнювалось ще й тим, що держав-колонізаторів була не одна, а дві, і відповідно нав'язані культури різнилися. З цього випливає багато сьогоднішніх проблем, проте справжній екзистенцій ний вибір українським народом було зроблено саме тоді, і саме в цьому перемога Української революції 1917–1921 рр., оскільки нація змогла заявити про себе як про свідомий суб'єкт політичного процесу, а отже, внутрішнім зусиллям подолати своє колоніальне минуле.

Ще одним аспектом змістовного наповнення викладання історії Української революції 1917–1921 рр. є різноманітні аспекти політичного процесу, взаємостосунки різних суспільних рухів, політичних партій, громадських організацій тощо в ході революції. Цей матеріал представлений, і досить докладно, як в структурі навчального процесу, так і в контексті

історичної пам'яті. Проте в центрі уваги є саме ставлення громадськості й політикуму до державотворчих процесів, в той час як варто було б зупинитись і на відношенні до тих подій, які становили власне суть революційних змін – нових економічних відносин, міжнародного становища, погіршення рівня життя, нові умови для української освіти й культурного життя тощо. Можливо, варто більш наполегливо представити українців як учасників обговорення нового суспільного устрою, підкреслити суб'єктний статус української інтелектуальної еліти в цих дебатах, акцентувати на тому, що революційні зміни виступили каталізатором формування модерних українських політичних ідеологій [4]. Також варто більш активно акцентувати увагу на аналізі Брест–Литовського, Варшавського, Ризького та інших мирних договорів, у підписанні яких Україна вперше виступала в якості суб'єкта міжнародної політики із широким включенням цього матеріалу в загальноєвропейський контекст.

Однією з найбільш актуальних, на жаль, сьогодні тем історії Української революції 1917–1921 рр. є громадянська війна. Висвітлення трагедії народу, який історичними обставинами змушений був до братовбивства, варто доповнити акцентуванням на свідомі зусилля українців на подолання цього. З цієї точки зору нового прочитання потребує повстанський рух, який, незважаючи на переважно стихійний характер, був яскравим прикладом свідомої боротьби за власне розуміння майбутнього [7, с. 652]. Варто показати титанічні зусилля, яких докладала українська політична еліта задля подолання атомізації суспільства та віднайдення умов консолідації.

Безумовно важливою складовою, без якої вивчення Української революції 1917–1921 рр. не буде повноцінним і завершеним, є висвітлення урядів України – Центральної Ради, Гетьманату, Директорії тощо. В сьогодинському змісті викладання ця проблематика посідає достойне місце, проте варто активніше підкреслювати їх роль саме як суб'єктів європейських політичних процесів. З огляду на це більшої уваги заслуговують персоналії їхніх учасників, ідеї, з яких вони виходили у своїй діяльності, взаємозв'язок з іншими українськими політичними та громадськими організаціями, внесок у світову політику. Говорячи про українську армію та різні політичні партії, варто закріпити у студентів розуміння, що це було не лише збройне формування з певними завданнями, а й свідомий вибір людей, передусім молоді. Використовуючи документи, листи, фотографії, біографічні дані тощо, варто представити, що це були на особистісному рівні найактивніші представники суспільства, з різноманітними інтересами, цінностями, прагненнями. Відповідно для національно свідомої частини населення України це були найулюбленіші сини, з яких розпочалося формування образу національного героя, захисника державності не якоїсь далекої доби, а модерного часу, що втілювалось у національній міфології, творах мистецтва й літератури, масовій культурі тощо. Проте концентрація уваги тільки на образах учасників збройної боротьби та активної політичної діяльності як носіїв національної ідеї не є виправданим з точки зору виховних завдань курсу історії України у вищій школі, оскільки певною мірою підпитує стереотип про малоцінність повсякденного життя [1]. Уникнути цього й водночас сформувати у молоді відчуття революції як такої, що стосувалась всіх без винятку, дасть включення в зміст викладання більш широкі

відомостей про різні соціальні верстви та етнічні групи в революції, бажано з акцентом на порятунку життя іншого, самопожертви в ім'я товаришів або мирного населення, а не знищенні найбільшої кількості ворогів. Також новим у змісті викладання історії, але необхідним з точки зору сучасної загальнолюдської системи цінностей буде підкреслення ролі тих українців та представників інших національностей, хто на полях страшних битв рятував життя – лікарів, культурно–просвітніх та релігійних діячів, благодійників тощо. В сучасній історії слід уникати героїзації військових подій, натомість переносити акцент глорифікації із знищення життя на його порятунок, інакше небезпека повторення війни залишається реальною.

Так само важливим є висвітлення світоглядних причин формування тієї чи іншої ідеології різних політичних та громадських організацій, що представляли українське суспільство, у тому числі й суб'єктивних причин. Будь–яка докорінна зміна життєвих умов стає для людини певним викликом, який вимагає вибору між добром і злом, і цей вибір завжди суб'єктивний [9, с. 5]. Схвалюючи чи засуджуючи революційні події, особистість гранично загострює свої буттєві настанови, виробляє розуміння власної екзистенції, і саме цю складність та трагічність вибору варто показати молодим людям, щоб вберегти від можливих помилок у майбутньому. Допомогти в цьому може більш широке висвітлення, поряд із тими політичними партіями, які визначали українське життя, також і точок зору нечисельних, але впливових у своїх регіонах спільнот, у тому числі культурно–просвітницьких організацій, жіночих товариств, представників інших національностей – наприклад, євреїв, вірмен, греків, молдаван тощо, а також представників української діаспори, вже достатньо сформованої на той час. Не менш важливим для усвідомлення студентами екзистенційної сутності власного ставлення до революційних подій буде висвітлення поглядів культурних особистостей, відомих діячів культури, церкви, при цьому акцентувати варто саме питання індивідуальної відповідальності за цей вибір, розуміння його впливу на власну подальшу долю як особистості [1].

В умовах формування нової історичної пам'яті необхідним є широке включення в контекст вивчення Української революції результатів чисельних гендерних студій. Специфіка цього напрямку досліджень дозволяє досягнути індивідуалізації історичного знання та зберегти принцип рівноправності всіх частин суспільства в сенсі представленості в історичній пам'яті. Необхідно показати жінку як активну учасницю громадсько–політичного життя, працівницю на ниві освіти, культури, медицини тощо, основу економіки країни в умовах масштабної мобілізації чоловіків на найрізноманітніші fronti. І водночас необхідно відтворити жінку саме в жіночій іпостасі – як матір, яка мала зберегти життя дітей в надзвичайно складних умовах. Крім того, уваги заслуговує ще один аспект, який часто замовчується – в ситуації постійного насильства, якою є громадянська війна, саме жінка є найбільш вірогідною потенційною жертвою такого насильства [5].

Одним з перспективних методологічних підходів до історіописання, як уже йшлося, є історія повсякдення [11]. Говорячи про революцію, варто зупинитись на висвітленні докорінних змін, принесених в життя різних верств населення на побутовому рівні, ставлення простої

людини до революції, використовуючи документи, листи тощо, обов'язково варто показати специфіку окремих регіонів, роль «малої батьківщини», місцевих мешканців у революції, по можливості – залучення родинних матеріалів. Це дасть можливість «олюднити» відомості, прив'язати їх до конкретної, з дитинства знайомої території, сформувати відчуття причетності до подій, наситити їх емоційним фоном, а через це – закріпити в пам'яті.

І, нарешті, найголовнішим моментом змісту викладання історії Української революції 1917–1921 рр. як фактору формування історичної пам'яті є підкреслення націєтворчого та державотворчого пафосу Акту Злуки 22 січня 1919 р. Ця подія відзначається як загальнодержавне свято та оточена пошаною суспільства, певним чином навіть сакралізована. Тому немає потреби акцентувати увагу на фактографічному аспекті цієї теми. Проте методологічна вимога антропологізації ставить завдання наблизити ці події до долі конкретних людей. Варто активніше залучати публікації в тогочасній пресі, художні твори, спогади очевидців з метою наповнити ці події особистісним емоційним змістом, перетворити їх на власний емоційний досвід. Це є надзвичайно важливим, оскільки частиною історичної пам'яті суспільства стають лише емоційно насичені події, які не стільки згадуються, скільки проживаються суспільством заново, забезпечуючи через спільний досвід консолідацію та самоідентифікацію нації.

Таким чином, запропонована вище точка зору на змістове наповнення викладу історії Української революції 1917–1921 рр. у вищій школі є перспективною не стільки з огляду на засвоєння фактичного матеріалу, скільки як фактор формування історичної пам'яті суспільства на нових методологічних засадах, що їх вимагає сучасність. Емоційність сприйняття, забезпечена екзистенційно-особистісним підходом, безумовно сприяє формуванню світогляду молодій людині, неприйняття військового методу вирішення конфлікту в принципі, розуміння війни як трагедії. Натомість пропонується пам'ять толерантності, взаєморозуміння, поваги до іншості та сприйняття різноманіття людських думок як безумовної цінності. В той же час в даному контексті історія революції матиме значний позитивний потенціал, оскільки формуватиметься розуміння, що незважаючи на всі злигодні й втрати, український народ вийшов з цих подій в буттєвому сенсі переможцем. Ті зрушення, які відбулись в процесі революції, стали основою для подальшого процесу творення суверенної нації аж до сьогодні.

Список використаних джерел

1. Гошко Т. Нові/старі проблеми викладання історії України у вищій школі. Даний текст був написаний для доповіді на П'ятому міжвузівському науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми викладання історії України та історії української культури у вищій школі», що відбувся 14 грудня 2012 р. у Києві на базі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».
2. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 рр. – Львів: Манускрипт, 2008. – 523 с.
3. Касьянов Г. Ще не вмерла українська історіографія // Критика. – Рік VI, Ч.4 (54). – Квітень, 2002. – С.21.
4. Касьянов Г., Толочко О. Національні історії та сучасна історіографія: виклики і небезпеки при написанні нової історії України // УДЖ – 2012. – №6. – С.1–12.
5. Кіс О. Р. Жіноча історія як напрямок історичних досліджень // Український історичний журнал. – 2012. – №2. – С.159–174.

6. Масненко В. В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // Український історичний журнал. – 2002. – №5. – С.42–55.

7. Нариси історії Української революції 1917–1921 рр.: У 2-х книгах / Гол. редколегії В. А. Смолій. – К., 2012.

8. Постколониалізм. Генерації. Культура / За ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. – К.: Laurus, 2014. – 332 с.

9. Сверстюк В., Скальський В. Українська революція 1917–1921 рр. у політиці формування національної пам'яті в 2007–2010 рр. // Проблеми вивчення історії української революції 1917–1921 рр. Збірник наукових статей / Гол. ред. Р. Я. Пиріг. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2010. – Вип.5. – С.5–22.

10. Студії з історії Української революції 1917–1921 рр.: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. Ф. Верстюк. – К.: Ін-т історії НАНУ, 2011. – 406 с.

11. Удод О. Історія повсякденності як методологічна проблема. За людиназнавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) // <http://www.novadoba.org.ua>

12. Яковенко Н. Вступ до історії. – К.: Критика, 2007. – 368 с.

References

1. Hoshko T. Novi/stari problemy vykladannya istoriyi Ukrainy u vyshchii shkoli Danyy tekst buv napsanyy dlya dopovidi na P'yatomu mizhvuziv's'komu naukovu-metodychnomu seminaru «Aktual'ni problemy vykladannya istoriyi Ukrainy ta istoriyi ukrayins'koyi kul'tury u vyshchii shkoli», shcho vidbuvysya 14 hrudnya 2012 r. u Kyievi na bazi Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyuyiv's'kyu politekhnichnyy instytut».

2. Zakhidno-Ukrayins'ka Narodna Respublika. 1918–1923 rr. – L'viv: Manuscript, 2008. – 523 s.

3. Kas'yanov H. Sheche ne vmerla ukrayins'ka istoriohrafiya // Krytyka. – Rik VI, Ch.4 (54). – Kvitent', 2002. – S.21.

4. Kas'yanov H., Tolochko O. Natsional'ni istoriyi ta suchasna istoriohrafiya: vyklyky i nebezpeky pry napsanni novoyi istoriyi Ukrainy // UZh – 2012. – №6. – S.1–12.

5. Kis' O.R. Zhinocha istoriya yak napryamok istorychnykh doslidzhen' // Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. – 2012. – №2. – S.159–174.

6. Masnenko V. V. Istorychna pam'yat' yak osnova formuvannya natsional'noyi svidomosti // Ukrayins'kyi istorychnyy zhurnal. – 2002. – №5. – S.42–55.

7. Narysy istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rr.: U 2-kh knyakh / Hol. redkolehiyi V. A. Smoliiy. – K., 2012.

8. Postkolonializm. Heneratsiyi. Kul'tura / Za red. T. Hundorovoyi, A. Matusyak. – K.: Laurus, 2014. – 332 s.

9. Sverstyuk V., Skal's'kyi V. Ukrayins'ka revolyutsiya 1917–1921 rr. u polityty formuvannya natsional'noyi pam'yati v 2007–2010 rr. // Problemy vyvchennya istoriyi ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rr. Zbirnyk naukovykh statey / Hol. red. R. Ya. Pyrih. – K.: In-t istoriyi Ukrainy NANU, 2010. – Vyp.5. – S.5–22.

10. Studiyi z istoriyi Ukrayins'koyi revolyutsiyi 1917–1921 rr.: Zb. nauk. prats' / Hol. red. V. F. Verstyuk. – K.: In-t istoriyi NANU, 2011. – 406 s.

11. Udod O. Istoriya povsyakdennosti yak metodolohichna problema. Za lyudynoznavchu istoriyu Ukrainy (pro aktual'nist' istoriyi povsyakdennosti) // <http://www.novadoba.org.ua>

12. Yakovenko N. Vstup do istoriyi. – K.: Krytyka, 2007. – 368 s.

Baklshova T. M., senior lecturer, Donbas State Pedagogical University (Ukraine, Slavyansk), cult.ddpu@gmail.com

Determination of teaching the history of the Ukrainian revolution of 1917–1921 in high school as the factor of formation of historical memory

Under review the content of teaching history of Ukrainian revolution 1917–1921 in high school in terms of policy formation of historical memory. On the basis of application methodological principles of antropologisation, subjectivation and civilization approach are made an attempt to offer new content of the substance of the study of a particular topic. The attention is focused on the need to review the events of the Ukrainian revolution in the context of the Russian Revolution, European and global developments. It is underlined the requirement to the principle of equality in the analysis of historical moments that were not only Ukrainian, but also of other nations, including Russian and Hebrew. Substantiates the need for research into the history of everyday life, the history of small groups and gender history as the principles of objective coverage of events. Defined the place of history of the Ukrainian revolution in the structure of modern historical memory of society and the state. It is concluded that the application of current European methodological principles can ensure the formation of socially necessary competencies of personality.

Keywords: Ukrainian revolution, high school, anthropological approach, history of everyday life, the Ukrainian nation.

*Баклашова Т. М., старший преподаватель,
Донбасский государственный педагогический университет
(Украина, Славянск), cult.ddpu@gmail.com*

**Определение содержания преподавания истории
Украинской революции 1917–1921 гг. в высшей школе
как фактор формирования исторической памяти**

Рассматривается содержание преподавания истории Украинской революции 1917–1921 гг. в высшей школе с точки зрения политики формирования исторической памяти. На основе применения методологических принципов антропологизации, субъективизации и цивилизационного подхода осуществляется попытка предложить новое содержательное наполнение изучения конкретной темы. Акцентируется внимание на необходимости рассмотрения событий украинской революции в контексте русской революции, общевропейских и общемировых событий. Подчеркивается требование придерживаться принципа равноправности в процессе анализа исторических моментов, которые касались не только украинского, но и других народов, в частности русского и еврейского. Обосновывается требование исследования истории повседневности, истории малых групп и гендерной истории как принципов объективного освещения событий. Определено место истории Украинской революции в структуре современной исторической памяти общества и государства. Сделан вывод, что применение современных европейских методологических принципов может обеспечить формирование социально необходимых компетенций личности.

Ключевые слова: украинская революция, высшая школа, антропологический подход, история повседневности, украинская нация.

* * *

УДК 94(477.4:477.7):314.15.044:332.3«192»

Розовик О. Д.,
кандидат історичних наук, викладач кафедри
україністики, Національний медичний університет
ім. О. О. Богомольця (Україна, Київ)

**ПРОВЕДЕННЯ ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАЛЬНИХ РОБІТ
ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПІВДЕННИХ ОКРУГАХ УСРР
(1920–ті рр.)**

Досліджується маловивчене в історичній науці питання підготовки земельних ресурсів для переселенців на півдні України у 1920-х роках. Акцентовується увага на тому, що на середину 1920-х рр. у зоні Полісся і лісостепу республіки з'явилося 5,3 млн. безземельного або малоземельного селянства. А наприкінці цього десятиліття їх чисельність зросла до 9,5 млн. осіб. Для вирішення цієї проблеми керівництво СРСР і УСРР розробили програму переселення малоземельного населення у Всесоюзній і республіканський колонізаційні фонди. Зокрема, на півдні України для переселенців було виділено 1,7 млн. дес. земель. Однак переважна більшість цих угідь знаходилася у малообжитих районах, а їх землі потребували значних капіталовкладень для проведення їх окультурення. До землепорядкувальних заходів належало звільнення земель від різних чагарників, проведення ванування кислотних ґрунтів, створення системи протизерозійних заходів шляхом насадження різних лісосмуг, лісових масивів у ярах та балках і саме основне – забезпечення новостворених сіл та хуторів водою. Для пошуку води була проведена значна геолого- і гідророзвідувальна робота. Побудовано велику кількість колодязів, ставків, водосховищ. Проведено по хуторах і селах до будинків водопроводи. Всі ці в комплексі роботи щодо окультурення земель створили сприятливі умови для налагодження переселенцями на цих ґрунтах продуктивного сільського господарства.

Ключові слова: степ, засушливий клімат, меліоративні роботи, лісонасадження.

На початку 1920-х років у сільському господарстві зони Полісся і лісостепу України намітилося аграрне перенаселення, а саме – у Чернігівській, Київській, Полтавській, Волинській, Подільській губерніях. У названих регіонах багато сімей мали лише по 0,3 – 0,7 дес. орних земель на душу населення, що не відповідало прожитковому мінімуму. До того ж численні господарства, які хоч і мали більше угідь на одну особу, але із-за низької врожайності ґрунтів, особливо у селах зони Полісся, також знаходилися на межі бідності [5, арк. 72]. За даними Наркомзему УСРР, на 1922 р. у названих губерніях республіки аграрне перенаселення становило близько 2,5 млн., на середину 1920-х рр. цей показник зріс до 5,3 млн., а наприкінці 1920-х рр. – до 9,5 млн. осіб (1,818 млн. дворів) [2, арк. 372; 4, арк. 113].

Вирішуючи питання обезземелення селянства, за рішенням РНК УСРР, у березні 1921 р. у структурі Наркомату земельних справ (НКЗС) було створено Надзвичайну переселенську комісію (НПК). У її обов'язки входило вирішення всіх питань, пов'язаних із переселенням безземельних і малоземельних селян у південні степові регіони республіки та за її межі [1, арк. 36]. За урядовим рішенням, на півдні України для переселенців було виділено 1,7 млн. дес. орних земель. А з урахуванням різних, на перший погляд, малопридатних і неосвоєних для землеробства територій, зарослих бур'яном та чагарниками земель, то таких угідь під поселення можна було ще додатково ввести в обіг 400–500 тис. десятин.

Частина земель, виділених на півдні України під переселення, знаходилася у районі різних сіл, хуторів й, навіть, містечок. Ці ґрунти, як правило, вже були частково окультурені й на них можна було селитися. Однак інша частина – потребувала окультурення та доведення територій до рівня, щоб на них можна було створювати нові села і хутори. За даними НКЗС, землі, які потребували того чи іншого рівня окультурення або землевпорядкування, становили понад 1 млн. десятин. Роботи щодо їх окультурення проводилися під контролем НКЗС УСРР, його структурних підрозділів на місцях, вчених і спеціалістів сільськогосподарських інститутів та інших установ, пов'язаних із сільським господарством, землеробством, меліорацією, лісництвом тощо. Фінансування землепорядкувальних робіт проводилося як за урядові кошти, так і з фондів місцевих органів влади й, навіть, різних кооперативних, профспілкових, громадських організацій.

За розпорядженням НКЗС, всі території, які підлягали окультуренню, ділилися поділяючи (далі – погектарно) й на кожен поточний рік планувалася та чи інша кількість угідь, яку слід було підготувати для переселенців. Тут варто зазначити, що сам процес окультурення земель охоплював проведення цілого комплексу агрономічних і агротехнічних робіт з ґрунтами. Серед них – планування земельних ділянок для переселенців, виділення територій для створення нових сіл і хуторів. Прокладення до населених пунктів спочатку ґрунтових доріг, а потім – доріг з твердим покриттям. В окремих округах – навіть залізниць та побудову пристаней на річках. Вагомим завданням була також радіофікація, а з побудовою Дніпрогесу – й електрифікація сіл. Крім цього, необхідно було висадити захисні лісосмуги, провести різні агротехнічні заходи з ліквідації ярів і балок шляхом засадження їх деревами. Великі матеріальні витрати йшли на створення штучних водоймищ, пошуків питної води, будівництво колодязів. Значні затрати людської праці і техніки вимагало звільнення земель від забур'янення, різних чагарників, вапнування кислотних ґрунтів, обводнення земель, захист ґрунтів від ерозії, рослин – від шкідників тощо. І всі ці роботи розпочали проводитися з 1922 р. й виконувалися, переважно, повсюдно та своєчасно. Зокрема, за розпорядженням Наркомзему, до 1926 р. у південних районах республіки землепорядкувальні роботи були проведені на 663600 га, а у 1927 р. – 215500 га ґрунтів, що разом становило 879100 га угідь. Тобто, землепорядкувальні заходи були проведені на більшості територій, призначених під переселення. На цю роботу з державного бюджету за 1922–1925 рр. витрачено 1111377 крб., за